

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Кафедра філософії
імені професора Валерія Григоровича Скотного**

**СЛОВО
ЯК ОСЕРЕДДЯ
БУТТЯ**

**Збірник на пошану
професора Тетяни Іванівни Біленко**

Дрогобич - 2015

УДК 111.11:378.14(477.83)(092)(08)

ББК 87.212Я43

С 48

Редакційна колегія:

Володимир Возняк – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного ДДПУ імені Івана Франка, головний редактор

Віра Лімонченко – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного ДДПУ імені Івана Франка

Олександр Ткаченко – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного ДДПУ імені Івана Франка

Рекомендовано до друку Вченою радою історичного факультету Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка від 23 березня 2015 року, протокол № 3.

Рецензенти:

Марчук Михайло Георгійович – доктор філософських наук, професор (Чернівці)

Петрів Оксана Василівна – кандидат філософських наук, доцент (Дрогобич).

Слово як осереддя буття. Збірник на пошану професора Тетяни Іванівни Біленко / Ред. колегія: В. С. Возняк (головний редактор), В. В. Лімонченко, О. А. Ткаченко. – Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2015. – 312 с.

ISBN 978-966-384-341-4

Збірник містить статті, що тематично стосуються різноманітних вимірів проблематики Слова у філософії та філології, а також вітальні слова ювіляру – професору Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка **Тетяні Іванівні Біленко** з нагоди її 85-ліття.

Для науковців, аспірантів, студентів, всіх, хто цікавиться філософськими аспектами феномену Слова.

ISBN 978-966-384-341-4

Статті друкуються в авторській редакції

© Возняк В. С., Лімонченко В. В., Ткаченко О. А., 2015

СЛОВО І НАЦІОНАЛЬНЕ БУТТЯ В НАУКОВОМУ ЗДОБУТКУ ПРОФЕСОРА ТЕТЯНИ БІЛЕНКО

Впродовж останніх десятиліть українська дійсність переповнена надмірним захопленням західним культурним надбанням. Англомовні назви підприємств, новітні запозичені слова, нова орієнтація освітнього процесу тощо, на перший погляд, відкривають нові вектори розвитку і свідчать про прагнення багатогранного прогресу. Однак навіть поверховий погляд на новітню моду показує, що проблема українського суспільства геть не нова. В ній закладені радянські пережитки, які все ще палають в душах багатьох українців. Це не дивно, адже ж звичку орієнтуватися на когось з-поза власних кордонів прививалося нам не тільки засобами інтенсивної пропаганди, а й жорстоким і нелюдським терором, завданням якого було зламати волю та самооцінку. Сьогодні не тільки вітчизняний інформаційний простір наповнений численними іноземними запозиченнями, а й освітній терен живе іноземними ідеалами. Безперечно, відгородитися від запозичень було б іншою негативною крайністю. Сьогодні, коли впали залізні стіни, які у ХХ столітті роз'єднували народи, з'явилася можливість переймати найкращі здобутки колег з усієї земної кулі. При цьому, необхідно завжди пам'ятати, що в будь-якій культурі зможуть прижитися і принести користь лише ті запозичення, які зуміють органічно вплестися у вітчизняні реалії.

Український народ в черговий раз опиняється перед кризою самоідентифікації; внутрішній, природний голос кличе наш народ до проєвропейського вектору розвитку, в якому вбачаються прагнення до відновлення історичних і культурних коренів нації. В цьому процесі особливої ваги набирає проблема ролі українського народу в будівництві загальноєвропейського дому. Стануть українці пасивними споживачами європейських цінностей, засвоюючи у власній свідомості синдром папуги, чи зуміють привнести в європейську культуру власну специфічну лепту, яка збагатить загальнолюдську цивілізацію і розширить її аксіологічний ареал – ось питання, яке загострюється сьогодні, коли жоден українець не залишився осторонь євроінтеграційних процесів, що супроводжуються болісним прощанням із сумнозвісним минулим азійських окупацій. В пошуках дефінітивних рис українства, якими наш народ може збагатити загальноєвропейську культуру, необхідно віднайти сферу, в якій національна душа проявляється особливо

гостро. Визначальною особливістю будь-якого народу є його мова. Вона не тільки надає мовцям засоби вираження думки, а й формує думку, встановлює її рамки, розкриває багатогранність духа. Виходячи з цього, очевидним стає факт, що пошуки національної особливості необхідно шукати в мові, яка відображає душу народу.

Серед українських науковців працює чимало таких, які обрали мову за предмет своїх наукових досліджень. Багатогранність феномену мови вимагає різносторонніх дослідницьких підходів. Сьогодні мову вивчають не тільки мовознавці, а й філософи, психологи, соціологи, релігієзнавці та інші. Кожен із них вносить свою гігантську лепту в розвиток розуміння феномену, котрий єднає людей в єдину комунікативну спільноту та обдаровує їх спільними світоглядними цінностями. Багатогранність дослідження мови розкриває не тільки ментальні особливості народу, а й може послужити формуванню його майбутнього. У 2005 році український філософ і мовознавець, професор Тетяна Біленко написала слова: «Дослідження цієї проблеми має не лише науковий характер, але й конкретно практичний, оскільки за таких умов зміцнюються зусилля і чіткіше окреслюються перспективи позитивної стратегії людства у боротьбі проти міжнародного тероризму, організованої злочинності, бездуховності» [3, с. 3]. Хто б тоді міг передбачити, що ці слова виявляться пророчими, що через десятиліття в Україні розгориться війна, вагомим чинником якої стане тероризм нечуваних досі масштабів, що офіційним лозунгом війни стане мовне питання, що війна забере тисячі молодих життів, які опиняться по різні сторони барикад, що окупаційний уряд використовуватиме слово для поширення пропаганди брехні, жорстокості і навіть геноциду, що більшість вояків, які стануть під знамена окупанта і терористичних угруповань й самі опиняться в ролі жертви масштабної неправди, яка до їхніх сердець доноситься через слово, промовлене злими вустами. Сьогодні, коли не тільки Україна, а й увесь світ, переживає масштабні геополітичні пертурбації, коли цінність людського життя опиняється на терезах навпроти ворожих зазіхань, потреба глибокого аналізу душі народу, вираженої у слові, набуває особливої нагальності. «Складні соціально-політичні процеси в Україні повною мірою відображені в мові (слові), яка чутливо реагувала на об'єктивну реальність і суб'єктивну специфіку учасників матеріальних і духовних баталій, хоч не завжди мала можливість долати переслідування та репресії» [3, с. 4].

Кожен негаразд колись закінчується. Закінчатися й ті, які сьогодні випали на долю українського народу. Відкритим, однак, залишиться ключове питання: а що далі? Впродовж історії українська

земля неодноразово переживала трагічні періоди. Чи зуміє сьогоднішня трагедія стати уроком, який на віки вкарбується в пам'яті народу! Ретельний ретроспективний погляд і прискіпливий аналіз зуміють відкрити спільну рису, яка об'єднує чи не всі кризи людства: конфлікти з'являються тоді, коли люди не спроможні порозумітися, коли слово стає засобом розбрату та омани, а не засобом поєднання, коли люди, говорячи людською мовою, залишатимуться духовно німими і глухими, коли слово прокляття переважає над словом благословення. Особливо болісно, коли слово, покликанням якого є єднати людей у спільноту, перетворюється на стіну непорозумінь в політиці. Кривава історія людства є історією маніпулювання словом у всенародних масштабах. В пошуках адекватного розуміння цього проблемного поля не обійтись без праць професора Біленко, яка присвятила цьому питанню вагомому частину свого наукового доробку. Дослідниця пише: «Вагомим чинником суспільного життя загалом і політики зокрема є мова, адже будь-яку політичну засаду необхідно обґрунтувати і дохідливо, переконливо викласти для найширших верств» [2, с. 27]. Слово, на думку дослідниці, є невід'ємним аспектом політичного життя. У своїх працях проф. Біленко посилається на Аристотеля і погоджується з його ключовою тезою про те, що співжиття людей у суспільстві є природним станом людини. Враховуючи, що допоки Томас Пейн не запропонував розрізнення між суспільством і державою, вони ототожнювалися, то з філософії Аристотеля можемо зробити висновок про державу як притаманну людській природі рису. Геніальна думка грецького мислителя про державу в його час і в його культурі не викликала жодного сумніву. Напевне вперше цю ідею намагався найбільш обґрунтовано відхилити Томас Гоббс, який вважав, що природним для людини є індивідуальне, а не суспільне, життя. Первісні люди, наче окремі атоми, не тільки жили відокремлено один від одного, а й перебували у стані війни всіх проти всіх. Однак навіть аргументи Гоббса не зуміли переконати всіх, хто цікавиться підосновами політичної теорії. В метафізиці соціуму й сьогодні позиція Аристотеля займає чи не найвагоміше місце.

Проте навіть Аристотель не довів свою думку до кінця. Він залишив відкритим ключове питання, а саме: що є основою усупільнення людства? Іншими словами: якщо людям відповідно до їхньої природи притаманно жити в державі, то який саме чинник робить людину суспільною істотою, або що саме в людській природі вимагає, аби люди об'єднувалися в спільноту на шталт держави? Відповідь на це питання має неабияку вагу, оскільки віднайдення сутності «соціального гена» спроможне відкрити природу суспільства

загалом. Минули тисячоліття після Аристотеля, аж поки з'явилися слова: «Оскільки неодмінною умовою існування суспільства як складного структурного утворення є мова, мовлення, слово, вербальна сфера має винятково важливу сферу в бутті» [2, с. 31]. Ці слова належать проф. Біленко. У них міститься відповідь на те питання, яке Аристотель залишив відкритим. Звичайно, Аристотель не знав тих визначних досягнень людської цивілізації, які з'явилися після нього: йому невідомими були досягнення Вільгельма фон Гумбольдта і Лео Вайсгербера, Бенджаміна Лі Ворфа і Олександра Потебні, Людвіга Йоганна Віттгенштайна і Фердинанда де Соссюра. Аристотель, як і кожен видатний мислитель, залишив відкриті питання, щоби вивільнити простір для злету думки наступних поколінь. Доробок цих учених досягає свого великого синтезу у висновках проф. Біленко. Мова – ось архе соціуму, субстанція людської соціалізації, спільнотний ген, який дозволяє дати вичерпну дефініцію суспільства.

Але не тільки дефініцію... Мова не лише підштовхує людей до єднання, а й вкладає в їхні руки потужну зброю, спроможну як будувати, так і руйнувати цивілізації. Будь-яка держава чи цивілізаційний простір будується на певній ідеології (в позитивному значенні цього слова). Її складові елементи є предметом вивчення найрізноманітніших наук: філософії, міфології, літератури, культурології, етнології релігієзнавства тощо. Матеріалом науково-дослідних програм усіх цих наук є текст – усний чи письмовий. Щоби розпізнати дух якогось народу, необхідно вникнути в його літературні пам'ятки (як народної творчості, так і авторські витвори), міфологію, яка передається словом, священні тексти, які знову ж таки є сукупністю слів. Всі ці прояви народного духу є нічим іншим, як різними модифікаціями слова. При цьому слово тут потрібно сприймати не як акустично-графічну конструкцію, а як містичну дійсність, зміст якої перевищує елементи, з яких вона складається. Отже, в основі соціального об'єднання лежить слово. Глибоке осмислення ролі слова в житті суспільства наявне у Біблії, зокрема в осмисленні події, пов'язаної з будівництвом Вавилонської вежі. Гагіограф писав: «Там Господь помішав мову всієї землі й звідти розсіяв їх Господь по всій землі» [4, Бут. 11:9]. Ці слова показують, що мовне розрізнення може роз'єднувати народи. Відповідно, злиття мов здатне їх об'єднати. Бог у Вавилоні, розділивши мови людства, оберіг його від гріха. Впродовж історії наявні непоодинокі випадки, коли люди розділяли мови, і при цьому не завжди послуговувалися такими благородними міркуваннями, як Господь у Вавилоні. Якщо за даними ЮНЕСКО сьогодні у світі налічується близько 6000 мов, і з них 2473 вважаються такими, що перебувають на межі вимирання, то це

означає, що разом з ними на межі вимирання перебувають цілі цивілізаційні пласти. Ніхто більше не зможе пережити інтенсивність духовної пульсації цих культур. Хай навіть науковці прочитають тексти (за умови, що ці мови писемні), ніхто більше не висловить цими мовами щастя і біль, радість і смуток, любов і ненависть.

На превеликий жаль, вимирання мов не завжди є природним процесом. Тоталітарна політика багатьох тираній не завжди супроводжується геноцидом, але майже завжди в ній наявні елементи лінгвоциду. У ХХ столітті найстрашніші війни супроводжувалися гучними, хоч і брехливими, лозунгами про спасіння носіїв мови окупанта. Ця ж сама мотивація повторюється й у ХХІ столітті. Недаремно професор Біленко застерігає: «Втрата мовної стійкості і пов'язаного з нею почуття національної солідарності може призвести до зникнення великого за чисельністю народу, натомість розвиненість цих рис дає сили і невеликому народові вберегти себе від поглинання імперським Молохом» [3, с. 32].

Збереження власної ідентичності прямо залежить від збереження рідної мови. Допоки група людей об'єднується єдиною мовою, доти вони – народ. Як тільки їхня спільна мова зникає, вони розчиняються у водопіллі, яке їх поглинає. Все словесне надбання народу сформувалося у спілкуванні. Відповідно, лише спілкування здатне зберегти те, що воно породило: передовсім у спілкуванні тих, які ведуть провід національного прогресу, і тих, які з нього користають. Сьогоднішня криза мови в Україні тісно пов'язана з відірваністю загальної маси населення від здобутків літературної культури. Зниження інтересу до високої поезії та прози, захоплення низькопробними імпортованими сурогатами поп-культури та не усвідомлення власних цивілізаційних джерел призводить до деградації деяких суспільних прошарків. Аналізуючи статус діалогу в Античності, професор Біленко пише: «Високий філософський заряд та емоційний пафос інтелектуалів, небайдужих до моральних чеснот, з діалогів, написаних для вищих верст суспільства, через дискурс проникав до народних низів і якоюсь мірою впливав на їхнє духовне пробудження» [1, с. 145].

Залишається лише надіятися, що і в нашому суспільстві дискурс інтелектуалів проникне до народних низів і цінність словесного надбання українського народу, зайнявши гідне місце в аксіологічній ієрархії, відродить духовний стрижень нації. Цей нелегкий шлях вимощують українські інтелектуали, на кшталт *професора Тетяни Біленко*.

1. Біленко Т. Античний дискурс і статус діалогу. // Проблеми гуманітарних наук: Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. / Ред. кол. Т. Біленко (гол. редактор), Н. Скотна, О. Ткаченко та інші. – Дрогобич: Науково-видавничий центр ДДПУ імені Івана Франка, 2010. – Випуск 31: Філософія. – С. 134-147.
2. Біленко Т. Людина в контексті мови і політики: об'єктивні та суб'єктивні чинники. // Людинознавчі студії: Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. / Ред. кол. Т. Біленко (гол. редактор), В. Скотний, В. Бодак та інші. – Дрогобич: Науково-видавничий центр ДДПУ імені Івана Франка, 2010. – Випуск 22: Філософія. – С. 27-37.
3. Біленко Т. Феномен слова в духовному житті українського суспільства: соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації... доктора філософських наук. / Біленко Тетяна Іванівна. – Львів: 2005. – 33 с.
4. Святе Письмо Старого і Нового Завітів. / Пер. І. Хоменка. – Рим: В-во оо. василіан «Місіонер», 2008. – 1125+350 с.

Людмила Краснова (Дрогобич)

ЦІННЕ І НЕТЛІННЕ – СЛОВО (Про монографію професора Т. І. Біленко)¹

Т.І. Біленко не лише філософ ґрунтовних знань, але й тонкий поціновувач поетичного слова в художньому творі. Тому й дослідження її має міцний філософський підмурівок і водночас випромінює непроминушу поетичність. Об'єднує ці дві іпостасі дослідження – любов до мови, до слова як такого в усіх можливих його проявах. Свою власну концепцію мови автор формулює таким чином: «Мова – це не просто сума наявних слів, якими послуговується народ, не просто сукупність знаків та символів, котрі відображають рівень освоєння природи та висоти духовного зростання; мова – це єдиний цілісний живий організм» (с. 5).

І як у кожному живому організмі (здоровому, дієздатному організмі) активно функціонують усі його складники, всі словотворення, кожне слово. Саме йому, цьому дивному феномену в усіх його проявах Тетяна Іванівна присвятила десятки років плідної праці (наприклад, статті з промовистим скеруванням: «Слово в тексті : розуміння і тлумачення // Герменевтичні студії...» або «Біблійне слово у контексті сучасного спілкування...», «Сакральне слово в

¹ Біленко Т. І. Феномен слова в українських реаліях / Т. І. Біленко. – К. : Знання України, 2003. – 432 с.

З М І С Т

Від ректора	5
Частина І. Теоретичні статті	
Суходуб Татьяна (Київ). Слово философии: взгляд Густава Шпета	7
Окороков Виктор (Днепропетровск). Мифология знака и соразмерность миров (о происхождении знаковых систем в древности и античном мире)	17
Гусева Нина (Усть-Каменогорск). Миротношенческие модели сквозь концепции языка	28
Лобастов Геннадий (Москва). К проблеме языка	40
Облова Людмила (Київ). Несколько слов о том, что понимается без слов	55
Ткаченко Олександр (Дрогобич). Традиція і мова як онтологічні умови духовного буття людини	58
Шелковая Наталья (Харьков). О природе человеческого Общениа	63
Дротенко Валентина (Дрогобич). Семіотична стратегія тексту у всесвіті необмеженого семіозису	69
Шепетяк Олег (Київ). Слово і національне буття в науковому здобутку професора Тетяни Біленко	74
Краснова Людмила (Дрогобич). Цінне і нетлінне – слово	79
Мовчан Вера (Дрогобич). Художественное слово – одухотворенная реальность	82
Лимонченко Вера (Дрогобыч). Философско- грамматическое осмысление морфемы «апофаза»	89
Повторєва Світлана, Шадських Юрій (Львів). Особенности интерпретации мови у гуманітарному дискурсі ХХ- ХХІ ст.	94
Радченко Олег (Дрогобич). Слово і буття в герменевтичному дискурсі М. Гайдеггера	104
Царєва Надежда (Владивосток). Лингвистический детерминизм Р. Барта	109
Арсланов Виктор (Москва). Слово и молчание (теория перспективы эпохи Возрождения)	114
Аляев Геннадий (Полтава). Философская проза А.Ф. Лосева: музыка слова и слово о музыке	141
Шабанова Юлия (Днепропетровск). Символизм слова в теософской концепции музыкального творчества	

А.Н. Скрябина	156
Горщар Тетяна (Дрогобич). Діалог про онтологізм слова.....	165
Янко Жанна (Дрогобич). Слово Івана Франка у контексті соціального пізнання	176
Меньок Віра (Дрогобич). Згадка про антипозитивістичний злам у теорії літератури та кілька слів про феноменологію поетичного образу Гастона Башляра	183
Бурій Андрій (Дрогобич). Мова й екзистенція: на перетині філософії й кіномистецтва	191
Рымарович Светлана (Курск). Полисемантичность слова «дом» в социально-гуманитарном знании	197
Савчин Галина (Дрогобич). Проблема синестезії в українській філософській ліриці (на прикладі творчості Б.-І. Антонича)	202
Волотко Людмила (Дрогобич). Аналіз ідей постмодернізму в українській літературі на прикладі творчості Ю. Андруховича	206
Бичков'як Олена (Дрогобич). В.С. Соловйов про природу добра та зла	211
Уханкіна Валентина (Дрогобич). Слово про духовну ситуацію часу	215
Пагута Людмила (Дрогобич). Креативність модерного мислення у «постмодерному» суспільстві	219
Зубрицький Михайло (Дрогобич). Тарас Шевченко і християнський світ України	225
Возняк Владимир (Дрогобич), Возняк Степан В. (Ивано-Франковск). Размышления о методике преподавания	230
Лазуткин Владимир (Москва). В защиту синергетики и диалектики от околонаучных мародеров и в защиту гуманизма	238
Стуканов Микола (Дрогобич). Універсальні закономірності виникнення і розвитку філософії і теоретичного мислення	262
Галик Володимир (Дрогобич). До історії розвитку франкознавчої науки на теренах Львова та Дрогобича (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)	268

Частина II. Ювіляр про себе

Біленко Тетяна Іванівна. Мої літа – моє багатство	274
Публікації проф. Біленко Тетяни Іванівни після ювілейної збірки 2010 року (збережена загальна нумерація матеріалів від 1966 р.)	282

Частина III. Слова вітання	291
Наші автори	305

Наукове видання

СЛОВО ЯК ОСЕРЕДДЯ БУТТЯ

Збірник на пошану професора Тетяни Іванівни Біленко

**Видавничий відділ
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

Головний редактор
Ірина Невмержиська

Редактор

Леся Грабинська

Технічний редактор
Наталія Намачинська

Коректор
Наталія Намачинська

Здано до набору 15. 04. 2015 р. Підписано до друку 22. 04. 2015 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times. Наклад 150 прим. Ум.
друк. арк. 18,5. Зам. 152.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка (Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 2155 від 12. 04. 2005 р.).
82100 Дрогобич, вул. І.Франка, 24, к. 43. Тел. 2-23-78.